

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Şaziye DİNÇER BAHADIR

<https://orcid.org/0000-0002-8927-2672>

Doç. Dr.

saaziye.dincer@ahievran.edu.tr

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

<https://ror.org/05rrfpt58>

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bergama Kozak Yöresi Ağzında Çam ve Çam Fıstığı ile İlgili Söz Varlığı

Vocabulary Related to Pine end PineNuts in the Dialect of Bergama Kozak Region

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 17.10.2023

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 17.12.2023

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.12.2023

Atıf | *Citation*

Dinçer Bahadır, Ş. (2023). Bergama Kozak Yöresi Ağzında Çam ve Çam Fıstığı ile İlgili Söz Varlığı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2757-2766. <https://doi.org/10.34083/akaded.1376618>

Dinçer Bahadır, Ş. (2023). Vocabulary Related to Pine end PineNuts in the Dialect of Bergama Kozak Region. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2757-2766. <https://doi.org/10.34083/akaded.1376618>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Şaziye DİNÇER BAHADIR | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Ağız çalışmaları, hem kültürümüzü yansıtan hem de zamana karşı dayanıksız olan söz hazinesini ortaya çıkaran dil incelemelerinde önemli bir alandır. Bu alanda hem derleme hem de ortaya konulan metinlerden hareketle çeşitli ses, şekil bilgisi ve sözlük çalışmaları yapılabilmektedir. Oldukça eski bir yerleşim yeri olan Bergama'nın Kozak yöresi, her yerleşim biriminde olduğu gibi karşılıklı etkileşimin, tarihin, geleneğin, göreneğin biçimlendirdiği bir ağız hazinesi olarak değerlendirilebilir.

Kozak yöresinde tarım ve hayvancılık dışında çam fıstığı önemli bir gelir kaynağıdır. Yöreye adını vermiş olan kozak, çeşitli kullanım alanlarına sahiptir. Çam fıstığı, misafirlere ikram olarak sunulmasının yanında tatlılarda da kullanılır. Çam ağaçlarının sadece fıstığından değil kerestesinden, odunundan, çırasından, sakızından, pürçeğinden de faydalanılır. Küneri alınmış kozalaktan elde edilen kıpır ve kıpçık yakacak olarak kullanılır. Baharda budanan çam dalları da küçükbaş hayvanlara yiyecek olarak verilir.

Çam fıstığı, yörenin ekonomisine olduğu gibi kültürüne de etki etmiştir. Bu yörede çam ve çam fıstığıyla ilgili söz varlığı oldukça zengindir. Bu çalışmada, Bergama Kozak yöresi ağzında çam ve çam fıstığı ile ilgili söz varlığı belirlenerek bu söz varlıklarının kayıt altına alınması sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bergama Kozak yöresi ağzı, kozak, çam, çam fıstığı.

Abstract

Dialect studies are an important branch of our linguistic studies, revealing a wealth of vocabulary that both reflects our culture and is vulnerable to time. In this branch, various phonetics, morphology and dictionary studies based on both the compilation and the texts put forward remain up-to-date. The Kozak region of Bergama, which is a very old settlement, can be considered as a treasure trove shaped by mutual interaction, history, tradition and custom, as in every settlement.

Apart from agriculture and animal husbandry, pine nuts are an important source of income in the Kozak region. Kozak, which has given its name to the region, has various areas of use. Pine nuts are used in desserts as well as served as treats to guests. Not only the nuts of the pine trees are used, but also their timber, wood, kindling, gum and leaves. The shells obtained from the pine nut cones and the parts of the empty pine nut shell are used as fuel. Pine branches, pruned in the spring, are also given to small cattle as food.

Pine nuts have had an impact on the culture of the region as well as its livelihood. The vocabulary related to pine and pine nuts is quite rich in this region. In this study, the vocabulary related to pine and pine nuts in the dialect of the Bergama Kozak region will be specified and as a result, the extinction of the vocabulary related to pine and pine nuts will be prevented.

Keywords: Bergama Kozak region dialect, kozak, pine, pinenuts.

Giriş

Bergama, Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan ve Ege Bölgesi'nin Bakırçay Havzası'nda kurulmuş eski bir yerleşim yeridir. Tozan (2023), Bergama'nın klasik dönemde bir şehir olarak var olsa da Helenistik çağlardan beri kraliyet başkenti ve metropolü olarak Kaikos/Bakırçay Havzası'nın siyasi, sosyal ve ekonomik merkezi olduğunu söyler. Bu sebeple Kozak Yaylası, bahsi geçen kıyı kesimi ve Kaikos/Bakırçay havzasını birbirinden ayıran bir bariyer oluştururken, diğer taraftan, bu iki yeri birbirine bağlayan bir temas alanıdır. Başka bir deyişle Kozak yöresi, Ege Denizi ve çevresindeki yeryüzü oluşumu içerisinde başkalaşım geçirmiş, yer kabuğu jeolojik tarih çizgisinde ilk önce ortaya çıkmış yaşlı bir coğrafya kesitidir. Ege Bölgesi'nin kuzeyinde, Bergama'nın kuzeybatısında yer alır. Doğuda Madra Dağı, kuzeyde Yaylacık Dağı ve Bezirgân Gediği, Dededağı, batıda Esirik Çayı ve güneyde Kozak (Madra) Çayı, Sakardağ ile çevrilidir. Kozak yöresinde coğrafyanın granitle zenginleşmesi neticesinde ilkçağlardan beri yöre, insan yerleşimine açık olmuştur (Eriş, 1996). Yöre; Aşağıbey, Aşağıcuma, Ayvatlar, Çamavlu, Demircidere, Göbeller, Güneşli (Tekke), Hacıhamzalar, Hisarköy, Kaplan, Karaveliler, Kıranlı, Okçular, Terzihaliller, Yukarıbey ve Yukarıcuma olmak üzere 16 köyden oluşur.

Yöredeki antik kalıntılar insan yerleşiminin çok eskilere dayandığını destekler mahiyettedir. Antik adı muhtemelen Hippon olan Kozak yaylasındaki antik yerleşimlere ilişkin en eski tarihi ve arkeolojik kanıtların MÖ 5. ve 4. yüzyıl sonlarına ait olması bölgenin o dönemde de önemli olduğunu göstermektedir (Tozan, 2023). Örneğin Aşağıbey köyü karşısında Çakıl Yaylası olarak anılan yerde Perperene antik kenti kalıntıları göze çarpar. Hellenistik ve Roma özellikleri taşıyan bu antik kentte tiyatro, hamam, agora ve tapınak yapıları bulunur. Okçular köyünde Roma ve Bizans özellikleri taşıyan bir kale kalıntısı vardır. Bu kalede ev, saray ve tapınak temelleri görülebilir. Göbeller köyü yakınında bir manastır kalıntısına rastlanılır. Tepeye doğru ilerledikçe kayalara oyulmuş mezarlar ve lahit kapakları görülür. Çamavlu köyünden Yukarıcuma köyüne giderken yine bir kaleye rastlanılır. Kıranlı köyünün yakınındaki antik kalıntılara bakıldığında bu yapının bir kilise özelliği taşıdığı görülür (Eriş, 1996).

İklim bakımından değerlendirildiğinde Kozak yöresinin yer aldığı Kuzey Ege alt-bölgesinin Akdeniz ikliminin etkisi altında bulunduğu ancak kuzeyden gelen hava kütlelerinin etkilerine açık olması nedeniyle soğuk hava akımlarına da mâruz kaldığı görülür. Biraz iç tarafta yer alması, orografik koşullar ve denizel etkiler nedeniyle Kozak yöresinde yaz ve kış sıcaklık farkları, kıyı kuşağına göre daha yüksektir (Sözer, 1990). Kozak yöresinin iklimi için karasallaşmaya yüz tutmuş Akdeniz iklimi denilebilir.

Kozak yöresinin geçim kaynakları arasında tarım, hayvancılık, bağcılık, granit işlemeciliği ve çam fıstığı gösterilebilir. Özellikle tarım ve hayvancılığın yapıldığı Çamavlu ve Kıranlı köylerinde yaylacılık faaliyetleri yaygın olarak yürütülür. Çamavlu köyünün yaklaşık 24 bin dekarlık geniş mera imkânına sahip olması da yaylacılık faaliyetlerini doğrudan etkiler. Ayrıca yaylalarda su kaynaklarının bulunması da söz konusu faaliyetin canlılığını sürdürmesini sağlar.

Bağcılık, 50'li ve 60'lı yıllarda bütün Kozak köylerinde yaygın olmasına rağmen günümüze gelindiğinde daha çok Aşağıbey, Ayvatlar ve Okçular köyünde bağcılığın devam ettirildiği görülür. Tozan (2023), Aşağıbey köyü yakınındaki Perperenekentinde Antik Çağ'da en önemli tarımsal faaliyetin bağcılık olduğunu öne sürer. MÖ 4. yüzyıldan Roma imparatorluk dönemine kadar Perperenian madenî paralarının ana arka figürü olan üzüm salkımını bağcılığın en açık kanıtı olarak gösterir. Çam fıstığının gelirinin fazla, bağ işlerinin zahmetli olması nedeniyle yörede bulunan bağlar zamanla köklenip yerlerine çam fıstığı dikilmiştir. Böylelikle bir zamanlar ünlü olan "Kozak üzümü" yerini çam fıstığına bırakmıştır. Granit işlemeciliği de Aşağıcuma, Terzihaliller, Hacıhamzalar'da yaygındır ve buralarda granit ocakları bulunur.

Kozak yöresi çam fıstığı açısından değerlendirildiğinde hemen hemen bütün köylerde yetiştirilmekle birlikte daha çok Yukarıbey, Kaplan, Okçular, Hisarköy, Ayvatlar, Aşağıcuma ve Göbeller köyünün ön plana çıktığı görülür. Çam fıstığının, genellikle Akdeniz ikliminin etkili olduğu alanlarda gelişme gösterdiği bilinir. Solbaş, Kozak yaylasının magmatik kökenli olduğunu, ana kayanın granodiyorit ve volkanik kökenli iç ve dış püskürük özelliğinde kayalardan oluştuğunu söyler. Kozak Çayı'nın depoladığı alüvyon toprakların mineral ve organik bakımdan zengin olmasının çam fıstığının yetişmesine katkı sağladığını belirtir. Kozak yöresinin Türkiye'deki diğer çam fıstığı ormanlarından farklı olduğunu, diğer ormanlık alanlarda yaşanan tapu sorununun bu yörede yaşanmadığını ifade eder (2011, s. 1). Eriş (1996), çam fıstığı serüveninin Kozak yöresinde ilk çağdan beri varlığını sürdürdüğünü belirtir. Roma dönemi özelliklerini taşıyan çam kozalağı figürlü toprak vazo, bu görüşü destekler niteliktedir. Özellikle Bergama Krallığı sonrasında çam fıstığı üretimi artmıştır. İlk yayılma alanı Okçular ve Aşağıbey köyüdür.

İlk Çağ'dan bu yana yörede var olduğu düşünülen çam fıstığının yetiştirilmesi belli şartlara bağlıdır. Çam fıstığının sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi için toprak, su ve hava şartlarının uygun olması gerekir. Dolayısıyla bu noktada zamanlama çok önemlidir. Öncelikle toprak ve gübre karıştırılıp naylon torbalara doldurularak çam fıstığının kabuklu hâli olan *küner*, birer ikişer bu torbalara ekilir ve belli aralıklarla sulanır. Zamanla gelişen künerler, küçük iğne yapraklı fidan şeklini alır. Bahar ve kış mevsiminde yağmurlar yağmadan önce bu fidanlar, toprağa dikilir. Toprağa dikilen çam fidanları yaz aylarında kurumaması için sulanır ve özellikle yetiştirme döneminde çam sürgününün korunması çok önemlidir. Büyüyüp ağaç hâline gelen fidanların dalları, belli zamanlarda güneş ışığından yeteri kadar faydalanabilmesi için aralanır yani kesilir ve dipleri yakılır.

Gelişen çam fıstığı ağaçlarında oluşan kozaklar genellikle şubat ve mart aylarında *keye* denilen uçu çatallı sopalarla ağaçlardan indirilir. İndirilen bu kozaklar *yumba* hâlinde yaza kadar bekletilir ve havaların ısınmasıyla yere serilir ve sıcaklığı gören çam kozaklarının yaprakları tek tek açılır. Önceleri elle çıkartılan künerler günümüzde makinelerle ayrıştırılır. Kozaklardan çıkarılan künerler büyük varillerin içinde suyla yıkanıp siyah tozundan arındırılarak kurumaması için tekrar yere serilir ve böylece tüketime hazır hâle gelmiş olur. Künerlerin kırılmasıyla elde edilen çam fıstığı, misafirlere ikram edilir ve

tatlılarda kullanılır. Çam ağaçlarının odunu, kerestesi ve çırası da oldukça değerlidir. Künerleri çıkmış kozaktan elde edilen *kıpır* ve *kıpçık*, yakacak olarak kullanılır ve çam ağaçlarının budanan dalları da hayvanlara yiyecek olarak verilir. Bunun yanında çam ağaçlarının altında biriken *pürçekler* hayvan barınaklarının örtülmesinde kullanılır. Çok geniş bir kullanım alanına ve maddi getiriye sahip olan çam ağaçlarında verim, son 15 yılda gözle görülür şekilde azalmıştır. Bunun sebepleri birçok kurum ve kuruluş tarafından hâlâ araştırılmaktadır.

Yöreye adını veren çam fıstığı, bu yörenin ayırıcı vasfını oluşturur. Çünkü çam fıstığı hem bu yörede yaşayanlar için önemli ve vazgeçilmez bir kaynaktır hem de yöre, çam fıstığı üretiminin merkezini oluşturur. Aynı zamanda yöreye adını da veren bu ürün, maddi getirisinin çok yüksek olması ve bu ağacın yetişebilmesi için gerekli hava, su, toprak çeşidi gibi koşulların bulunması nedeniyle yöre halkı için vazgeçilmezdir. Şemsiye şeklinde gökyüzüne ulaşan bu ulu ağaçlar sadece maddi getiriyle kalmaz yörenin havasını da etkiler.

Coğrafyanın insanı şekillendirdiği her yerde, insanlar etrafında görüp haşır neşir olduğu şeyleri zihin ve anlama süzgecinden geçirerek belirli özelliklerini de göz önünde bulundurarak adlandırma yoluna giderler. Böylelikle kendilerine, buldukları yöreye has söz varlığı oluşmuş olur. Yaşanılan bölge üzerinde mikrotoponimlerden tutun da temel yiyecek ve içecek adlarına yöre halkı damgasını vurur. Bu, hem iletişimi kolaylaştırma hem de etkili hâle getirmede oldukça önemlidir. Çam fıstığı yörenin ekonomisine katkı sağlamasının yanında kültürünü de etkilemiştir.

1. Yöntem

İçinde doğup büyüdüğümüz Kozak yöresinde, çam ve çam fıstığıyla ilgili söz varlığının başka yerlere kıyasla oldukça zengin olduğu görülür. Hazırlamış olduğumuz *Bergama Kozak Yöresi Ağzı* adlı çalışmada, bu söz varlığının sadece bir kısmı derlenen metinlerde yer almıştır. Bergama Kozak yöresi ağzındaki çam ve çam fıstığı ile ilgili bütün söz varlığının belirlenerek kayıt altına alınması bu çalışmanın amacını oluşturur. Her yaz bahçemize serip hasadını yaptığımız çam fıstığı ve yılın belli zamanlarında bakımı yapılan çamla ilgili ayrıca bir derleme çalışmasına gidilmemiştir. Çalışma kişisel gözlemlerimize dayanmaktadır. Bu gözlemler sonucu elde edilen verilerin dil bilgisi esaslarına göre değerlendirilmesi çalışmanın metodunu oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle çam ve çam fıstığı ile ilgili yörede kullanılan terim ve deyimler tespit edilip listelenmiştir. Alfabetik olarak sıralanan bu söz varlığının köken bilgisi verilmiş ve tanımı yapılmıştır. Ayrıca gerekli görülen yerlerde tanımla ilgili kaynaklarda çok rastlayamayacağımız destekleyici bilgiler de verilmiştir.

2. Çam ve Çam Fıstığıyla İlgili Söz Varlığı

2.1. akıllı çam: < akıl (Ar. ‘akıl) + lı çam Çamgillerin örnek bitkisi olan, dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı, yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 489-490); Arapçadan kalma bir alıntı, başlangıçta şam ağacı sonra şam> çam ağacı, yani çıra veya mum ağacı (Eren, 1999, s. 77); Ar. *şem* ‘ “mum”dan; *şem* ‘

>şam>şam ağacı “çıra ağacı” > çam ağacı (Ayverdi, 2011, s. 210); Çağbayır, (ty) ve Nişanyan’ın (ty) hazırlamış olduğu etimolojik sözlükte de kelime, Arapça şem’ köküne bağlanmıştır; EAT. çam “toplu, kümeli ağaç” Gülensoy, kelimeyi Türkçe kabul eder ve Eren’in görüşüne katılmaz. Anadolu ağızlarında geçen kökü “çam” olan kelimeleri “şam”a bağlayamayacağımızı söyler (2007, s. 216). Çam fıstığı ağacı.

2.2. arı kapā, gövan kapā: < arı kap - ak + ı; gövan (<koğan) kap - ak +ı. Eskiden 50’li 60’lı yıllarda yuvarlak arı kovanlarının ön ve arka kısmını kapatmak için çam ağaçlarının gövdesinin dış yüzeyinden (kabuğundan) elde edilen yuvarlak kapak.

2.3. çam çırası: < çam çıra (Far. çerāğ) + sı. (Çağbayır, t.y.). Kuruyan çam ağaçlarının gövde ve köklerinden elde edilen ateş yakmada kullanılan yağlı parça. Her çamdan çıra elde edilir ancak çam fıstığı ağacının çırası daha kalitelidir ve çok çabuk tutuşur.

2.4. çam fidanı: < çam fidan (Yun. *phytón* φυτόν “biten şey”)+ ı. (Nişanyan, t.y.). Künerlerin yarım ya da bir kiloluk naylon torbalara toprak ve gübre karıştırarak birer ikişer tane ekilmesiyle elde edilen fidanlar. Bu fidanlar bahar ya da güz aylarında yağmurlardan sonra derin ve geniş çukurlar kazılarak toprakla buluşturulur.

2.5. çam kükürdü: < çam kükürt (Far. gūgird “yanıcı bir madde, sulphur”) + ü. (Çaybayır, t.y.). Çam ağacından akan reçinelerin kurutulup işlenmesiyle elde edilen toz. Bu toz, bal ile karıştırılıp nefes darlığı için kullanılır.

2.6. çamlık: < çam + lık. Sadece çam fıstığı ağaçlarının olduğu tarla.

2.7. çam mantarı: < çam mantar + ı. mantar Rum. (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 1622); Rumca “pilz” (Eren, 1999, s. 287); Yun. *manitári(on)* μανιτάρι “mantar” (Nişanyan, t.y.); OT. mandar “ağaçlara sarılan bitki, sarmaşık” (Gülensoy, 2007, s. 599). + ı. Çam ağaçlarının altında biriken –pürçeklerin altında- yetişen bir mantar çeşidi.

2.8. çam sürgünü: < çam sür - gün + ü. Çam ağaçlarının yukarı doğru büyümelerini sağlayan filizleri. Çam ağaçlarının gelişimini gösteren bu ana sürgün herhangi bir hayvan tarafından koparıldığı zaman çam fidanının büyümesi en az dört yıl gerilemiş olur. Bu nedenle çam fidanlarının üzerine tahtalardan oluşan bir kafes geçirilir. Böylelikle kafes içerisinde gelişen çam fidanının özellikle sürgün kısmı korunmuş olur.

2.9. çelik: < çelik. Kozağın künerlerini çıkardıktan sonra geriye kalan -yakacak olarak da kullanılan- boş kozak kısmı.

2.10. deli çam: < (ET. telü). (Nişanyan, t.y.). Kızılçam.

2.11. dibi ocağ, üsdü nacak/ tepesi nacak, dibi ocağ: < dip + i ocağ üst + ü nacak (Far. nāçe “eyer baltası” (Ayverdi, 2011, s. 907); Far. nā-çeh (Çağbayır, t.y.); Far. nāçağ veya nacağ “balta, ucu çatallı mızrak” (Nişanyan, t.y.). /tepe (ET. töbü, töpü, töpö) + si. Çam ağacının yılın belli dönemlerinde genelde kış aylarında sık dallarının nacakla kesilerek aralanması, kesilmesi. Çam ağacı iğne yapraklı bir ağaç olduğu için yaz kış dökülen yaprakları kuruyunca üst üste birikerek çam ağacının dibini kaplar ve yağmur

sularının köklere geçişini zorlaştırır. Yağmur sularının köklere inebilmesi için çam ağacının dip kısmı yakılır. Çam ağacı ateşe çok dayanıklıdır.

2.12. dolgun/doğuş: < dol- gun / doğ - uş. Çam ağacındaki kozakların küçük şekli. Çam ağacı doğada üç yıllık meyvesini görebileceğimiz tek ağaçtır. Mesela 2023 yılında bir çam ağacına bakıldığı zaman 2025'te ne kadar meyve vereceği ya da kozak olacağı belli olur. 2025'teki kozaklar kurşun büyüklüğündeyken, 2024'teki kozaklar ceviz büyüklüğündedir. 2023'te toplanacak olan kozaklar ise beklenen büyüklüğe ve olgunluğa erişmiştir.

2.13. fisdık: < fıstık (Ar. fustuğ). (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 871). Çam fıstığı.

2.14. fisdık ādası: < fıstık ağda (Ar. 'ākīde "koyulaştırılmış pekmez") + sı. (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 39). Bütün fıstıkla pekmezin kaynatılmasından elde edilen tatlı.

2.15. fisdık ezmesi: < fıstık ez - me + si. Kırık, parçalanmış fıstık ve şekerle yapılan tatlı.

2.16. fisdık şerbeti: < fıstık şerbet (Ar. şurb "içmek") + i. (Ayverdi, 2011, s. 1165). Su, şeker ve limon karışımından yapılan şerbetin üzerine bir tatlı kaşığı kadar kavrulmuş fıstığın konulmasıyla oluşturulan içecek. Yörede söz kesme merasiminde yüzüklerin takılmasının ardından kız evinde fıstıklı şerbet içilmesi âdettir.

2.17. ğavız: < kavuz (kab / kap (kabuk) >kab + uz > kav + uz) (Çağbayır, t.y.). 1. İçi boş küner. 2. İkinci kalite küner. Yöre ağzında "ğavız" tabiriyle hem künerin içi boş hâli hem de çok kaliteli olmayan hâli kastedilir. Kozaktan çıkarılan künerler, siyah tozundan arınması ve içi boş olanların ayrılması için büyük ve geniş kaplar içerisinde suyla yıkanır. İçi dolu olan künerler suyun dibine çöker, içi boş olanlar ve yeterli dolgunluğa erişmemiş olanlar yani ğavız olanlar suyun üzerinde kalır.

2.18. ğıPcık: < ğap + çık. Boş kozalağın küçük parçaları. Yakacak olarak kullanılır.

2.19. ğobak/ğozak/ğozalak: < kobak (Tietze, bu sözcüğü "taneleri alınmış mısır koçan" olarak anlamlandırmış ve köken olarak da Slavcaya bağlamıştır (2021: 297). / < kozak "kozalak", koz + a + k Far. ğüze>koza "içinde tohum veya krizalit bulunan korunak, kozalak", koza "kozalak" (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 1493-1494); "koza, kozalak" Far. ğüze'den küçültme ekiyle ğüzek> kozak (Ayverdi, 2011, s. 700); "çam kozası, kozalak" Far. ğüze-k (otukensozluk.com) / <kozalak "çam kozalağı" koz +a(k) + lak (Ayverdi, 2011, s. 700). Çam ağacının meyvesi.

2.20. ğozak harmanı: < koz + a + k harman (Far. hirmen) + ı. (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 1051). Kozakların havalar iyice ısındığında güneş ışığından faydalanıp açılması için geniş bir alana yayılıp serildiği yer.

2.21. ğozak indir-/çamları indir-: < koz + a + k in - dir -/ çam + lar + ı in - dir - Şubat ve mart aylarında çam ağaçlarının üzerinde olan kozakların keye denilen ucu çatallı uzun bir sopa yardımıyla yere indirilmesi.

2.22. keye: < keye. Çam kozaklarını ağaçtan indirmek için kullanılan ucu çatallı uzun sopa.

2.23. kıpır: < kırk-/kırp-/kırp- “ucundan keserek kısaltmak” (Tietze, 2021, s. 256). - ır. Boş, parçalanmış küner. Yakacak olarak kullanılır.

2.24. küner: < küner, Yun. kukunára koukouvápa “kozalak veya çam fıstığı” (Nişanyan, t.y.); “çam fıstığı”, < Yun. kukunári (Tietze, 2021, s. 434). Çam fıstığının kabuklu hâli.

2.25. onğuldağ: < onğundak; on (yetişmek) - gun (çok verimli, gelişmiş, gürbüz) (Çağbayır, t.y.) + da (verimli hâle gelmek, gelişmek) - k (verimli, gelişmiş, gürbüz olan çam ağacı). Yeni meyve vermeye başlayan genç çam ağaçlarına verilen ad. Bu ağaçlar genelde 8-10 yaşlarındadır.

2.26. pürçek: < pür “çam, ardıç, lâdin ağaçlarının iğne gibi ince yaprakları” + ç + ek OT. pürçek pür + ç + ek (Gülensoy, 2007, s. 705-706); bü-r-mek>bür-ç-ek “yaprak” (otukensozluk.com). Çam ağacının dökülen iğne yapraklarına denir.

2.27. yığın gitmek: < yıl - gın git - mek. Künerlerin içinde fıstık olmaması veya az fıstık olması.

2.28. yörük sakızı: < ET. yügrük “iyi yürüyen, iyi koşan”, yügür- “koşmak”, ük”(Gülensoy, 2007, s. 1187-1188); ET. yügrük “hızlı, koşucu” sözcüğünden evrilmiştir. ET. yügür- “koşmak” fiilinden E.T. +Uk ekiyle türetilmiştir (Nişanyan, t.y.). / sakız + 1. Çam ağacının reçinesinden kurutulmuş elde edilen, çiğnendiğinde sakız hâline dönüşen nane gibi nefes açan bir çam ürünü.

Sonuç

Bergama Kozak yöresi ağzı üzerinde yapılan bu çalışmada, çam ve çam fıstığıyla ilgili; (çamlık, çeliK, dolgun/doğuş, fisdık, gavız, gıpcık, göbak/gozak/gozalak, keye, kıpır, küner, onğuldağ, pürçek) 15’i isim, (arı kapa/govan kapa, çam çırası, çam fidanı, çam kükürdü, çam mantarı, çam sürgünü, fisdık adası, fisdık ezmesi, fisdık şerbeti, gozak harmanı, yörük sakızı) 12’si belirtisiz isim tamlaması, (akıllı çam, deli çam) 2’si sıfat tamlaması, (gozak indirmek/çamları indirmek, yığın gitmek) 3’ü isim + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiil ve (dibi ocağ, üsdü nacağ/ tepesi nacağ, dibi ocağ) 2’si deyim olmak üzere toplam 34 söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu söz varlığının köken bilgisine de yer verilmiştir.

Bu söz varlığının ortaya konulmasıyla aynı zamanda Derleme Sözlüğü’nde bulunmayan ya da farklı anlamda kullanılan kelimeler de ortaya çıkarılmıştır. Mesela çamın türünü belirleyen “akıllı çam, deli çam” gibi ifadelerle, çam ağacının reçinesinden elde edilen “çam kükürdü, yörük sakızı” gibi ürün adlarına, çam fıstığı kozağının işlenmesiyle elde edilen “çeliK, kıpır, gıPcık” gibi yakacak olarak kullanılan ürün adlarına da bu anlamlarıyla Derleme Sözlüğü’nde rastlanmamıştır.

Yöre adını veren bu ürün, Kozak yöresinin ayırıcı vasfını oluşturur. Misafirlere ikram olarak kullanılan çam fıstığından, şerbet ve tatlı yapımında istifade edilir. Künerlerinden ayrılmış olan kozak, “çeliK, kıpır, gıPcık” adıyla yakacak olarak, çam ağaçlarının aralanan/kesilen dalları hayvan yiyeceği olarak ve çam ağaçlarının diplerine dökülen pürçekler de hayvan barınaklarını örtmeye yarayan malzeme olarak yöre halkı tarafından

çokça kullanılır. Aynı zamanda çam ağaçlarının kereste ve odunundan da faydalanılır. Bu kadar geniş kullanım ve yetişme alanına sahip olan çam ve çam fıstığıyla ilgili bu kadar söz varlığının oluşması doğaldır.

Çeviri Yazı İşaretleri

ā “uzun a ünlüsü”

K “g-k arası ünsüz”

P “b-p arası ünsüz”

ğ “art damaksıl g ünsüzü”

ķ “art damaksıl k ünsüzü”

Kaynaklar

- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Neşriyat.
- Çağbayır, Y. (t.y.) Yayım. *Ötüken Türkçe sözlük*. Erişim Tarihi: Eylül 10, 2023, <http://www.otukensozluk.com>
- Dinçer Bahadır, Ş. (2022). *Bergama Kozak yöresi ağzı*. Fenomen Yayıncılık.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Eriş, E. (1996). *Kozak*. Bergama Belediyesi Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, S. (t.y.) Yayım. *Nişanyan sözlük- Türkçe etimolojik sözlük*. Erişim tarihi: Eylül 10, 2023, <https://www.nisanyansozluk.com>
- Solbaş, Ş. (2011). Kozak yaylasında (Bergama) fıstık çamının ekolojik şartları ve yetiştiriciliği (Tez No.306453) [Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Sözer, A. N. (1990). Kozak yaylacılığı üzerine bazı gözlemler (Batı Anadolu). *Ege Coğrafya Dergisi*, 5 (1), 1-9.
- Tietze, A. (2021). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Tozan, M. (2023). The Kozak plateau in antiquity: toponyms, routes and natural resources, *Olba*, XXXI (XXXI), 381-400.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Yayım. *Türkçe sözlük*.